

GRADANSKO OBRAZOVANJE U OSNOVNIM ŠKOLA

U svijetu u kojem dolazi do naglih promjena i sve većih razlika, potreba za aktivnim, informiranim, odgovornim građanstvom postaje veća nego što je ikada bila. Uloga obrazovanja u stvaranju takvog građanstva je sada gotovo svugdje priznata. Sposobnost razumnog i odgovornog uključivanja u javni život i događaje je nešto što se treba naučiti. Iako se određeni dio toga može naučiti i neformalnim putem iz vlastite porodice, priroda današnjeg života je takva da samo ovo nikada ne može biti dovoljno za stvaranje one vrste informiranih i učinkovitih građana koji su potrebni modernim demokratijama da bi opstale. Obrazovanje za demokratsko građanstvo postalo je značajna karakteristika kako formalnog tako i neformalnog obrazovanja i pravo na koje su ovlašteni svi građani u demokratskom društvu. Obrazovanje za demokratsko građanstvo je proces koji se odvija u mnogim zemljama Evrope i šire. Osim što je pokazatelj kvaliteta obrazovanja u jednoj državi, ono se sve više prepoznaje kao snažan oslonac za razvoj društva i priključivanje zemljama Evropske unije. Sa početkom promjena u obrazovnom sistemu i radu na njegovom prilagođavanju standardima razvijenih evropskih zemalja, uočen je značaj građanskog obrazovanja i odgoja i potreba da se kroz ukupan obrazovni sistem afirmiraju principi na kojima počivaju osnovne građanske i humane vrijednosti. O neophodnosti uvođenja u školske programe građanskog obrazovanja kao i njegovog razvoja i unapređenja Vijeće Evrope je usvojilo brojne dokumente, deklaracije, rezolucije i preporuke, kojima se preporučuje da bi "obrazovanje za demokratiju i ljudska prava trebalo da bude faktor društvenog povezivanja, solidarnosti i međusobnog razumijevanja, s jedne strane, a s druge strane, bitan činilac za inoviranje obrazovnog sistema u cjelini, kako u pogledu programa tako i u pogledu metoda podučavanja, i zbog toga bi trebalo da bude u središtu reformi implementacije obrazovnih politika u Evropi".

Ovakvu obrazovnu politiku i odnos prema obrazovanju za demokratiju i ljudska prava, odnosno prema građanskom obrazovanju, Vijeće Evrope i EU nastojali su provesti i u našoj zemlji. Tako su, u saradnji sa Vijećem Evrope i EU, u Bosni i Hercegovini usvojeni slijedeći dokumenti kojima se ističe značaj i potreba građanskog obrazovanja:

- a. ***Obećanje 2***, koje su donijeli ministri za pitanja obrazovanja u Bosni i Hercegovini i predstavili Vijeću za provedbu mira 13. juna 2003. godine, u kojem je eksplicitno navedeno da se pruža podrška obrazovanju za demokratiju i ljudska prava, obukama nastavnika, kriterijima kvalifikacije i razvoju procesa akreditacije i certifikacije nastavnika koji predaju demokratiju i ljudska prava na svim nivoima obrazovanja.
- b. ***Sporazum između Vijeća Evrope i Civitasa***, potpisan 20.04.2004. godine
- c. ***Zajedničke jezgre nastavnih planova i programa***, u kojima je uključeno i građansko obrazovanje
- d. ***Projekt Evropske unije o Reformi općeg obrazovanja u BiH-Okvirni kurikulum za osnovnu školu***, u kojem su učestvovali stručnjaci i timovi iz cijele BiH tokom dvogodišnjeg procesa razvoja, i u kojem se predlaže jedan čas sedmično iz građanskog obrazovanja u devetom razredu.

Prema definiciji Vijeća Evrope, Obrazovanje za demokratsko građanstvo (ODG) predstavlja „skup praksi i principa usmjerenih na to da bolje opreme mlade ljude za aktivno učešće u demokratskom životu, preuzimanjem i upotrebom svojih prava i odgovornosti u društvu“. Građansko obrazovanje ima jasno pojmovno jezgro, koje se odnosi na uvođenje mladih ljudi

u zakonsku, moralnu i političku arenu javnog života. Ono uvodi učenike u društvo i njegove sastavne dijelove i pokazuje kako se oni kao pojedinci odnose prema cjelini. Pored razumijevanja, građansko obrazovanje će istovremeno jačati poštivanje i nezavisno mišljenje. Ono će razvijati vještine razmišljanja, istraživanja i debate. Za nas je posebno važno istaći proširivanje ciljeva ovog predmeta: od znanja o demokratiji ka obrazovanju za građanske kompetencije – ka razvijanju vještina i vrijednosti koje bi trebalo da budu most *od znanja do ponašanja*. S ciljem razvijanja spremnosti pojedinca za aktivnu ulogu u društvu, učenici/e će u školi kroz građansko obrazovanje:

- usvojiti *znanja* i informacije *o* svojim pravima, odgovornostima, mogućnostima i načinu djelovanja u zajednici;
- razviti *sposobnosti za* uočavanje društvenih problema i njihovo rješavanje kroz saradnju;
- razviti *motivaciju* da novostečena znanja i vještine osim u školi koriste i u životu.

Pored razvijanje određenih pozitivnih crta ličnog karaktera, građansko obrazovanje podrazumijeva i razvijanje crta tzv "javnog" ili "društvenog karaktera" bez kojih ne može postojati građanin kao temelj za izgradnju demokratskog društva. Mnoge od tih osobina mogu se svesti pod ono što se još iz antičkih vremena naziva "građanska vrlina", a što ujedno predstavlja odgojne ciljeve i ishode građanskog obrazovanja:

- a. spremnost na saradnju, kompromis i mirno rješavanje sukoba
- b. sposobnost za rad u timu
- c. skepticizam u odnosu na pretjerana obećanja političara
- d. preuzimanje odgovornosti za vlastite postupke
- e. poštivanje zakonitosti i pravednosti
- f. poštivanje tuđeg mišljenja i različitosti
- g. tolerancija
- h. razvijanje svijesti o pripadnosti BiH i spoznaje o individualnoj odgovornosti u demokratiji
- i. predanost vrijednostima kao što su pravda, sloboda, jednakost.

Pored ovoga, građansko obrazovanje doprinosi razvoju osobina ličnog karaktera kao što su samodisciplina, hrabrost, odgovornost, uljudnost, strpljivost, istrajnost, velikodušnost itd. Dakle, građansko obrazovanje u parlamentarnoj demokratiji doprinosi društvenoj i moralnoj odgovornosti, angažiranosti u zajednici i političkoj pismenosti. Pri tome, odgovornost je suštinska kako politička tako i moralna vrlina, jer ona podrazumijeva: a) brigu za druge; b) promišljenost i svijest o tome kakve efekte akcija može imati na ostale i c) razumijevanje i brigu u vezi sa posljedicama. Obrazovne institucije imaju zadatak odgoja mladih u duhu neophodnog promoviranja političke kulture prema promjenama u političkom razvoju same demokratije. Obrazovne institucije imaju, dakle, zadatak prenošenja, obnavljanja i inoviranja političke kulture demokratije. A za tu se ulogu moraju kontinuirano osposobljavati. To nije pomodarski stav nego nužnost života u demokratiji i slobodi jer je upravo demokratska sloboda ujedno velika obaveza samih građana. Sloboda nije stanje prirode, nego obilježje kulture.

U osnovnim školama program je konceptualno baziran i organiziran oko četiri ideje neophodne za temeljno razumijevanje demokratije: autoritet, pravda, odgovornost i privatnost. Svaki koncept bavi se nizom pitanja koja pomažu učenicima da razumiju značenje pojma i njegove pravne, društvene i političke aplikacije. Glavne karakteristike programa su:

- stvara analitičke okvire, odnosno “intelektualno sredstva”, koja pomažu učenicima da nauče kritički razmišljati i razvijati racionalne i odgovorne stavove o različitim pitanjima,
- ističe korištenje interaktivnih metoda učenja, koje usavršavaju kritičko razmišljanje pri donošenju odluka i povećavaju vještine učestvovanja u aktivnostima,
- kombinira korištenje sadržaja i nastavne metodologije kako bi se razvila sposobnost u građanskoj participaciji,
- program je interdisciplinaran jer se služi primjerima koji zadiru u područja historije, prava, filozofije, političkih nauka i sociologije.

Drugi dio sadržaja programa čini projekt pod izvornim nazivom “Mi narod... Projekt građanin”, koji omogućava upoznavanje učenika sa stvarnim praktičnim metodama i procedurama donošenja odluka koje su od interesa za razvoj zajednice. “Projekt građanin” na svojevrsan način omogućava učenicima da razviju praktične sposobnosti i steknu potrebna znanja za odgovorno učestvovanje u javnom i društvenom životu, da razviju djelotvorne i kreativne sposobnosti komuniciranja, te izgrađuju sopstvene stavove i samopouzdanje pri korištenju prava i odgovornosti. Čitav program Građanskog obrazovanja metodološki je usmjeren ka podučavanju i učenju, u čijem je središtu učenik, a ne nastavnik, a to znači da prevladavaju metode kooperativnog učenja, vođenog učenja, otvorenog učenja, individualnog učenja i učenja putem projekta.

Program je izuzetno dobro prihvaćen od učenika i nastavnika kao predmet koji je donio nešto novo ne samo u pogledu sadržaja i metoda nego i kao predmet koji ima znatnog uticaja na stavove i ponašanje učenika, a takođe i na stavove i poglede nastavnika u vezi sa vlastitom ulogom u obrazovnom procesu i općim ciljevima obrazovanja. Kod učenika su evidentni rezultati ne samo na polju znanja iz prava građana i njihove funkcije u demokratskom društvu, već i iz praktičnih vještina koje im pomažu bolje da komuniciraju, da rade u timu na rješavanju problema iz zajednice i da se aktivno uključe u društveni i politički život. Istraživanja CCE (Centra za građansko obrazovanje iz Calabasa, California-USA), provedena 2003. godine, pokazuju da predmet omogućava učenicima upoznavanje s osnovnim principima demokratije, sticanju znanja, stavova i izgradnje pozitivnih vrijednosti, koje će im omogućiti kompetentno, aktivno i odgovorno učestvovanje u razvoju i unapređenju demokratskog društva u našoj zemlji.

prof. Amir Hodžić

Novi izazovi

Nakon višegodišnje uspješne implementacije građanskog obrazovanja, cjelokupna obrazovna javnost bila je iznenađena činjenicom da se u Federaciji BiH počinje primjenjivati nastavni plan i program za 3. trijadu devetogodišnjeg obrazovanja, iz kojeg je izbačen predmet Osnovi demokratije. Obrazovne vlasti u Federaciji BiH smatraju da je predmet nepotreban i uskraćuju učenicima jedno od osnovnih ljudskih prava - pravo na obrazovanje o svojim pravima. Nije pomoglo ni to što je Radnoj grupi za izradu prijedloga NPP dostavljena dokumentacija potpore sa hiljadama potpisa roditelja, nastavnika, ministarstava i učenika iz cijele Federacije, niti što je Vijeće Evrope izdvojilo građansku kompetenciju kao jednu od 8 ključnih kompetencija za cjeloživotno učenje.

Uspješna priča: Zeničko-dobojski kanton

Odgovorni i odlučni građani odlučili su ustrajati u namjeri da vrata građansko obrazovanje u sve osnovne škole. Na inicijativu Pedagoškog zavoda koje je saradivalo sa nastavnicima, učenicima i njihovim roditeljima, Ministarstvo obrazovanja, nauke i kulture Zeničko-dobojskog kantona ponovo je uključilo građansko obrazovanje u nastavni plan i program za osnovne škole. O demokratiji i ljudskim pravima osnovci ovog kantona će učiti u devetom razredu osnovne škole. Inače, Zeničko-dobojski kanton bio je i pionir u uvođenju građanskog obrazovanja 90-tih godina, a za uspješnu implementaciju programa odgovorni su Civitas koordinatori Amir Hodžić i Mensur Milak.

Akcija se nastavlja

Vodeći se uspješnom pričom iz Zenice, nastavnici Kantona Sarajevo nastoje osigurati budućnost građanskog obrazovanja i u ovom kantonu. Dopisnici našeg časopisa razgovarali su sa profesorom Mirsadom Cvrkom, koji se aktivno uključio u kampanju za uključivanje predmeta u devetogodišnji nastavni plan i program:

„2009. godine sam diplomirao na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu na odsjeku Odbrana i sigurnost, a zatim na Sociologiji. Na istom fakultetu magistrirao sam na odsjeku Politologije, a tema je bila iz oblasti poštivanja ljudskih prava. U programu Civitasa na neki način djelujem iz studentskih dana, zatim kroz sekcije još iz Učiteljske škole, gdje sam i počeo prvi put u prosvjeti raditi. Kasnije sam nastavio rad u Prvoj bošnjačkog gimnaziji i Sarajevo koledžu, gdje smo takođe kroz vannastavne aktivnosti djelovali u sekciji Civitasa. Najveći aktivizam rada Projekta Građanin počeo je uvođenjem predmeta Građansko obrazovanje/Demokratija i ljudska prava, kada su profesori koji su predavali Sigurnost i demokratiju društva prihvatili program certifikacije i počeli raditi na novom programu današnjeg predmeta.

Kada je objavljen novi devetogodišnji Nastavni plan i program za osnovne škole bez Građanskog obrazovanje, o tome se počelo raspravljati na aktivima profesora srednjih i osnovnih škola. Na jednom od aktiva 2009 / 2010. godine predloženo je formiranje radne grupe od pet članova, koji će aktivinije raditi na ostanku predmeta, i prijedlog je bio da se provede peticija po školama kako bi se čula mišljenja djece, nastavnika/profesora i roditelja. Slične aktivnosti su rađene kada je bilo problema na početku osnivanja predmeta i uvijek su svi roditelji, djeca i nastavnici stali u zaštitu predmeta.“